

Grepl, Miroslav

[Славянская филология: сборник статей. Под редакцией
профессора С.Б. Бернштейна]

*Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada
jazykovědná.* 1955, vol. 4, iss. A3, pp. 113-118

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100234>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
provides access to digitized documents strictly for personal use, unless
otherwise specified.

že singulárová flexe vznikla už v prajazyce, z plurálu pak jen nominativ a akusativ; ostatní pády vznikly asi až po rozpadu prajazyka indoevropského tak, že se do deklinace včlenily původně samostatné adverbialní útvary a dal se jim význam plurálový. Když však odpovídající jméno neexistovalo nebo nemohlo mít množné číslo, udržela se taková adverbia a nenabyla smyslu plurálového. Někdy se k nim však sekundárně vytvářely ostatní tvary. Tak vznikla mnohá pluralia tantum. Podobně je třeba vysvětlit i tak zvaný „básnický plurál“. Později byly prostě tvary nahrazovány částí předložkovými. Ve slovanských jazycích osvědčily takové adverbialní útvary velkou životnost a podle starých, zděděných, vnikly nové. (Na př. názvy křesťanských svátků, udání doby podle bohoslužeb a pod. Srov. čes. *ve mše, po mšech, stě. po mešporiech*, pol. *w jadwienta*, rus. в петровых а j.)

Trypučkův závěr je dosti odvážný, přestože se může opřít o názory mnohých vynikajících jazykovědců, kteří se v jednotlivostech podobnému řešení blížili. Opírá se totiž jen o paralelnost adverbialních typů, nikoli o přímé rovnice, které by bylo možno promítnout do prajazyka; (naopak, sám mnohé dosud uznávané rovnice vyvrací). Ovšem vysvětluje to předpokladem, že jde o útvary vzniklé až po rozdělení indoevropské jazykové jednoty. A snad se částečné rovnice podaří najít, bude-li shromážděn úplnější materiál. V celé práci je dobře vidět, jak nedokonalou informaci poskytují mluvnice a slovníky. Mluvnice si často jevu nevěšají a slovníky zase vytvoří heslový tvar nominativní i tam, kde v jazyce neexistuje. Mnoho by dalo prozkoumání památek staroruských a staročeských, starobylejších a početnějších než staropolské, které jediné autor vyčerpá. Velkou mezerou v práci je úplný nedostatek materiálu jihoslovanského, neboť tu slovníky i mluvnické práce selhaly — nepřináší takřka žádné doklady. A také o stavu v nářečích si lze zatím obstarat jen velmi kusé informace. Přesto však je jeho řešení problému pravděpodobné. Uznáme-li, že t. zv. konkrétní pády vznikly „gramatikalisační“ denominativních adverbii (srov. J. Kuryłowicz, *Études indoeuropéennes I*, 1935, 167—168 a *Le problème du classement des cas*, BPTJ IX, 9, 29n; u nás tento názor vyslovil už O. Hujer v *Úvodu do dějin jazyka českého*), pak lze předpokládat, že mezi adverbii zůstaly zbytky útvarů, které se z různých příčin nemohly včlenit do deklinačního paradigma. Z našeho typu adverbii může být ovšem starobylý jen zlomek, podle něhož ostatní vznikly analogií.

Práci lze vytknout jednotlivé nedostatky i mimo zmíněnou neúplnost materiálu. Tak na př. bližší přihlédnutí k češtině by pomohlo osvětlit významový rozdíl mezi rus. зоря и зоря, stejný jako v češtině a nikoli „vlastní pouze ruštině“ (str. 25). Ale to jsou jednotlivosti, které cenu práce nesnižují. Její předností je kritické posouzení materiálu (bez snahy hromadit doklady stůj co stůj) a především řešení dané otázky nikoli izolovaně, nýbrž v rámci celého jazykového systému. Proto přináší cenné výsledky pro řešení svizelských otázek o kategorii plurálu, dosud tak málo zpracované (o pluraliích tantum, o t. zv. básnickém a intensivním plurálu a j.) — a přispívá k řešení otázky, jak vznikala indoevropská jmenná flexe. To je umožněno i dobrou znalostí srovnávacího materiálu z jiných jazyků indoevropských a rozhledem po příslušné literatuře.

Jaroslav Bauer

СЛАВЯНСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ. Сборник статей. Под редакцией профессора С. Б. Вернштейна. Издательство Московского университета. Стр. 184.

Katedra slovanských jazyků a literatury na moskevské universitě vydala v roce 1954 sborník statí svých členů s tímto názvem. Jeho redaktorem je známý bulharista prof. S. B. Bernštejn.

Sborník obsahuje šest statí: čtyři jazykovědné s tematikou bohemistickou a bulharistickou a dvě literárně vědné, z nichž jedna se zabývá literárně kritickými názory Ivana Vazova a druhá je věnována rozboru současné polské poesie.

Tato kniha je novým plodem zvýšeného zájmu sovětských jazykovědců o hlubší poznání ostatních slovanských jazyků. Naše recenze si všimne jenom článků jazykovědných, podrobněji pak zejména prvních dvou, protože se zabývají tematikou bohemistickou.

První stat', jejíž autorkou je A. G. Širokovová, má název K voprosu o različii meždu češskim literaturnym jazykom i narodno-razgovornoj reč'ju. Autorka si klade dva základní úkoly: stanovit konkrétní rozdíly mezi českým spisovným jazykem a obecnou češtinou (hlavně fonetické a morfologické, částečně syntaktické) a pokusit se o vysvětlení, proč došlo v češtině k tak značnému rozdílu jednak mezi vlastním spisovným jazykem a jeho hovorovou formou, jednak mezi spisovným jazykem vůbec a obecnou češtinou.

Podnětem pro napsání této statí jí bylo to, že v žádném ze slovanských jazyků není rozdíl mezi hovorovým a vlastním spisovným jazykem tak velký jako právě v češtině, kde spisovný jazyk zachovává řadu rysů, které v nářečích a jiných slovanských jazycích dávno zanikly. Jde hlavně o některé rysy morfologické.

Širokovová správně vidí kořeny těchto rozdílů v osobitých historických podmínkách vývoje českého spisovného jazyka, a proto také převážnou část její stati tvoří přehled vývoje novodobé spisovné češtiny od obrození. Pokouší se tu zejména zhodnotit a určit význam, který měla pro rozvoj a upevnění normy spisovného jazyka činnost českých jazykových theoretiků a významných spisovatelů. Při tom se převážně opírá o práci akad. Havránka v Čsl. vlastivědě.¹

V úvodní části vymezuje autorka obsah termínu *razgovornaja forma literaturnogo jazyka* (hovorová čeština) a termínu *narodno-razgovornaja reč'* (obecná čeština). Hovorovou češtinu pokládá za součást jazyka spisovného, za jeho funkční (stylový) útvar, přitom však zdůrazňuje, pokud jde o výrazovou stránku hovorové češtiny, její pozoruhodné odlišení od jazyka spisovného, její velikou blízkost s češtinou obecnou. Nutno k tomu poznamenat, že naše dosavadní literatura o této otázce je nejednotná právě v tom, do jaké míry je hovorová čeština prostoupena prvky lidovými, neboli není dosud jednoty, pokud jde o poměr hovorové češtiny k jazyku spisovnému na jedné straně a k obecné češtině na straně druhé. Autorka zná některé starší názory českých autorů a ukazuje, jak se pojetí hovorového jazyka u akad. Trávníčka² liší od názoru F. Kopečného³ právě v tom, že Trávníček do ní zahrnuje daleho více prvků mluvy lidové než Kopečný. Sama je si dobře vědoma těžkostí, které jsou spojeny s vymezením vztahu hovorové češtiny k jazyku spisovnému a k obecné češtině. Vidí-li však v hovorové češtině útvar, který se značně liší v oblasti hláskosloví, gramatiky, stylistiky i lexika od jazyka spisovného, dokonce tak značně, že se s „tak pozoruhodnými rozdíly nesetkáváme v žádném jiném slovanském jazyce“, těžko by jej ještě bylo možno nazývat funkčním (stylovým) útvarem spisovného jazyka. U nás se nově pokusil o osvětlení vztahu mezi jazykem spisovným a hovorovým akad. Trávníček ve svém spisku *O jazykovém slouhu*⁴, kde ukazuje, že je nutno hovorovou češtinu chápat jako druhotný útvar strukturní.

O obecné češtině říká Š., že je to ve své podstatě dialekt, jehož jazykové rysy jsou společné téměř všem českým nářečím. Je nástrojem dorozumění těch vrstev národa, které mluví dialektem. Pojímá ji tedy ne pouze úzce jako obecné nářečí středočeské, jako středočeský interdialekt, nýbrž jako společný dorozumívací prostředek pro všechny vrstvy obyvatel, které nejsou aktivními uživateli jazyka spisovného. Bylo by ovšem třeba dodat, že tento obecný jazyk má přes svou nepochybnou jednotnost i některé místní rozdíly. Tak na př. na Moravě se v něm projevují zřetelné rysy obecné hanácké: místo obecné českého *choděj*, *nosej* hanácké *chodjís*, *nosjís* nebo v podobě bližší spisovné *chodjijou*, *nosjijou* a pod.

Některé závažnější nedostatky je možno najít ve druhé části jejího článku, kde se Š. pokouší vypočítat základní hláskové a morfologické rysy takto pojímané obecné češtiny proti jazyku spisovnému.

Nelze do ní na příklad zahrnout formy, jako *lidjý*[!] (lidé), *outerej* (úterý) nebo akus. plur. mužských osobních jmen typu: *vidím kluci*, *vojáci*, *žáci* a pod. Tyto tvary nemají obecnou platnost jako na příklad tvary *celej tejdén*, *dobrej* nebo *zubama*, *stromama*, *městama*. Jsou to formy lokálně dialektické. Není ovšem možné také říci, jak to říká autorka, srovnávají morfologický systém spisovného jazyka a obecné češtiny, že proti spisovnému *štmě- semene*, *brlmě- břemene* má obecná čeština tvary *semeno semena*, *břemeno břemena* nebo že slovesa, končící v I. os. sg. na *-u*, mají v I. os. pl. pravidelně *-m*: *nesem*, *milujeme*, a podobně je proti spisovným tvarům *tru*, *trou* má obecná čeština tvary *třu*, *třou* a pod.

Avšak vedle uvedených nedostatků a několika drobných nedopatření (na příklad *prý* od slovesa *shromážditi*[!] je obecně české participium trpné *shromážděnej* proti spis. *shromážděn*) je její výpočet pečlivý, takže obsahuje skutečně podstatné rysy obecné češtiny.

S mnohem většími obtížemi se setkala autorka při pokusu o hláskovou, morfologickou a syntaktickou charakteristiku jazyka hovorového. Upozorňuje předně na to, že některé rysy má hovorový jazyk společné s obecnou češtinou, užívá se jich však s menší důsledností (*ouřad*, *bejval*, *vokno*). Pokud jde o hláskovou a morfologickou charakteristiku hovorové češtiny, převzala ji Širokovová úplně z citované práce Fr. Kopečného; z rysů syntaktických a lexikálních uvádí jen ty, které má Trávníček ve svém Úvodu do českého jazyka. Jsou i tu některá nedopatření v citovaných dokladech (tvary *rukama* se klade do jedné roviny s *domama*, *poľema*, *dušema*; *byl jsem přepádn* a p.).

Aby vysvětlila příčiny dnešního poměru spisovného jazyka k jazyku hovorovému a k obecné češtině, věnuje Š. třetí část své stati dosti podrobnému přehledu vývoje novodobého českého jazyka.

Základ rozdílů mezi normou spisovné češtiny a živým jazykem lidovým vidí autorka v tom, že Dobrovský kodifikoval ve své mluvnici v podstatě starý jazyk XVI. století a že tato kodifikace byla jeho významnými současníky i následovníky nejen nadšeně přijata, nýbrž vášnivě ochraňována proti všem pokusům sblížit ji s jazykem lidovým.

Je nesporné, že tato kodifikace je jednou z hlavních příčin rozdílů mezi spisovnou normou a jazykem lidovým (obecnou češtinou), autorka však úplně pomíjí jinou důležitou skutečnost, že je totiž spisovný český jazyk útvar velmi starobylý a že i k základním rozdílům mezi ním a lidovým jazykem v hláskosloví, tvarosloví a zejména ve skladbě došlo už v dobách starších. Spisovný jazyk český se po stránce výrazové záhy odlišil od lidových nářečí, poněvadž jeho dorozumívací funkce byla jiná než funkce jazyka lidového; byl to převážně jazyk umění a vědy. Š. se pak snaží ukázat, jak byl tento rozdíl mnohými jazykovými teoretiky a četnými odpůrci jakéhokoliv sblížení spisovného jazyka s živým jazykem lidovým i nadále udržován, jak byl theoreticky zdůvodňován a prakticky podporován brusy, novými kodifikacemi a pravidly, a to až do dvacátých let našeho století. Zdůrazňuje však, že se norma spisovného jazyka v souvislosti s jeho pronikáním do nových oblastí přece jen zbavovala archaismů a výrazů zastaralých a že zásluhu o to měly také nové generace spisovatelů.

Dobře vykládá o vzniku hovorové češtiny. Říká o ní, že vznikla v důsledku rozšiřování dorozumívací funkce spisovné češtiny a že jsouc výsledkem vzájemného působení jazyka spisovného a jazyka lidového (obecné češtiny), má ve své struktuře prvky obou těchto útvarů.

V závěru svých správných názorů o vzniku hovorové češtiny však Š. zdůrazňuje, že o ní nelze naprosto mluvit jako o nové kvalitě, spíše jako o rozšíření funkce spisovného jazyka, o jeho demokratisaci. Je nepochybné, že tu šlo skutečně o rozšíření funkce spisovného jazyka o novou oblast, o oblast běžného denního styku, avšak právě v této oblasti se dostal spisovný jazyk do přímého, bezprostředního styku s jazykem lidovým, nepronikl tu veskrze, jak ukazuje akad. Trávníček v citovaném již spisku (uživatelé dialektu si neosvojili spisovný jazyk dokonale), a tak vzniká míšením prvků spisovných a nářečních nový útvar, který akad. Trávníček nazývá strukturálním útwarem sekundárním, vystihuje tak přesněji poměr hovorového jazyka k jazyku spisovnému a k lidovým nářečím.

Při charakteristice období první světové války v naší jazykovědě dopouští se autorka nepřesnosti tím, že v podstatě ztotožňuje purismus Naší řeči s brusičstvím druhé poloviny minulého století.

Široková se ve svém přehledu vývoje českého jazyka opírá o práci akad. Havránka v Čs. vlastivědě, v četných případech jde takřka o doslovné formulace Havránkovy. Avšak autorka nevystihuje a ani se nepokouší vystihnouti celou problematiku vývoje novočeského spisovného jazyka. Omezila se pouze na sledování, jak se jazyk spisovný sblížoval po své výrazové stránce s živým jazykem lidovým (obecnou češtinou). S tohoto hlediska také především hodnotí vliv spisovatelů a zásahy jazykových teoretiků. Všimá si, do jaké míry jejich činnost přispívala k sblížení nebo oddalování normy spisovného jazyka a normy živého jazyka hovorového. Každé ustálení normy spisovného jazyka ve prospěch podob a tvarů starších posuzuje autorka převážně jen jako archaisaci spisovné češtiny, jako její oddálení od jazyka lidového. Vedla ji k tomu ovšem snaha historicky objasnit vztah mezi spisovným jazykem, hovorovou češtinou a obecnou češtinou. Takové hledisko však nemůže být jediným kritériem při zkoumání vývoje spisovného jazyka, skresluje obraz tohoto vývoje. Podstata tohoto vývoje není ve sblížení jazyka spisovného s jazykem lidovým, nýbrž v rozvíjení, zdokonalování a ustalování výrazové soustavy spisovného jazyka ve shodě s rostoucí mírou jeho dorozumívacího úkonu. A to se děje způsoby nejrozmanitějšími.

Tak na příklad vidí autorka v ustálení podob *okno, mléko, chléb; krásný, dobrý* proti *vočno, mlíko, chlib; krásnej, dobrej* jen další archaisaci spisovného jazyka. To však není pro jeho vývoj ani podstatné, ani to neznamená nějaký nedostatek spisovného jazyka. Podstatné je to, že ustálením těchto podob odstranil spisovný jazyk nežádoucí kolísání, i když se tím odlišil od dialektů. Podobně toto hledisko skresluje i velký význam kodifikátorské činnosti Gebauerovy, neboť autorka na ní vidí hlavně to, že nepřiblížila spisovný jazyk normě živého hovorového jazyka, že Gebauer uzákonil některé archaismy. V celkovém kontextu tohoto článku je to teď hodnocení negativní. Tím se ovšem skutečný význam Gebauerovy kodifikace pro neinformovaného čtenáře značně skresluje. Snaha odlišit od sebe ve vývoji novočeského spisovného jazyka tendence archaisující od tendencí sblížujících jej s jazykem lidovým vedla ji někdy k přílišnému zjednodušování výkladů akad. Havránka. Tak na příklad srovnává Š. jazyk Havlíčkův s jazykem Palackého a píše: „A jak archaický je jazyk Palackého proti jazyku Havlíčkovu, ačkoli jsou současníci. Havlíčkův jazyk je příkladem toho, jak je možno psáti spisovně, avšak bez té archaičnosti, v níž si líbovali jiní spisovatelé...“ (str. 30). Akad. Havránek také srovnává jazyk Palackého a jazyk Havlíčkův, ne však takto obecně. Zřetelně mluví o jazyce publicistiky (Vývoj spis. češtiny, str. 107), má na mysli jistou konkrétní oblast užívání spisovné češtiny. Jde mu zřejmě o to, aby ukázal, jak v souvislosti s rozkvětem novinářské činnosti kolem r. 1848 vzniká nový stylový útvar spisovného jazyka, jazyk publicistiky, který se rychle zbavuje archaického slovníku, frazeologie i větné skladby. Proto klade vedle sebe pro srovnání Havlíčkovy novinářské

projevy a projev Palackého v Manifestu českého národního výboru, a dokonce i novinový referát o nešťovicích z r. 1806. Š. však srovnává jazyk Havlíčkův s jazykem Palackého obecně. Takové srovnání je však nemožné proto, že činnost Palackého byla převážně vědecká, kdežto Havlíčkova hlavně novinářská, a odtud vyplývají i nutné rozdíly v jejich jazyce. Jazyk vždy se dosti značně liší po stylové stránce od jazyka novinářského a tyto rozdíly se týkají mimo jiné také využití prvků a obrátů knižních, čistě spisovných a pod. Naopak je třeba zdůraznit, že každý z nich přispěl k rozvoji a upevnění spisovného jazyka svým dílem: Havlíček převážně v oblasti novinářské, kdežto Palacký ve vědě.

I v této části by bylo možné upozornit na některé drobné nepřesnosti. Není na příklad správné, jak píše autorka (str. 37), že Pravidla z r. 1941 připouštějí v 1. os. sg. u sloves *vázati*, *psáti* vedle forem na *-u* také paralelní formy na *-ám* a *j*.

Š. se pokusila ve svém článku o vyřešení složité a obtížné otázky, týkající se vzájemného poměru jazyka spisovného, hovorové češtiny a češtiny obecné. O obtížnosti tohoto úkolu svědčí i dosavadní nejednotnost názorů v naší literatuře, která se touto otázkou zabývá. Nepochybně velký význam jejího článku je však v tom, že si autorka dobře uvědomila, že tento poměr nelze stanovit pouze mechanickým vypočítáváním fonetických, morfolozických a jiných znaků jednoho nebo druhého útvaru, a pokusila se jej objasnit historicky na vývoji novočeského spisovného jazyka. V tom je právě její článek podnětný i pro naše vědecké pracovníky.

Druhá část (N. A. Kondrašov, Kategorija ličnosti imen suščestvitel'nych v slovackom jazyke) se zabývá studiem forem, jimiž se v současné slovenštině vyjadřuje kategorie personalnosti. V úvodních poznámkách zdůrazňuje, že je nutné při zkoumání slovanských jazyků věnovat pozornost nejen jejich předhistorickému období, jak to dělala starší srovnávací jazykověda slovanská, nýbrž také jejich vývoji historickému, neboť právě v něm se dokončil vývoj mnoha důležitých jazykových jevů. S historickým obdobím slovanských jazyků je spjat také převážně vývoj kategorie životnosti, její různý rozsah a různý způsob vyjadřování ve slovanských jazycích.

Vycházejí z prací českých a slovanských filologů o slovenštině, zejména z práce V. Vážného v Čs. vlastivědě, všimá si autor nejprve koncovek *-ia*, *-ovia* a jejich rozšíření u mužských jmen osobních v středoslovanských nářečích. Zdůrazňuje, že se proti jiným slovanským jazykům tyto koncovky ve slovenštině nadmíru rozšířily a staly se tu jedním z významných prostředků pro vyjádření kategorie personalnosti. Při vymezení územního rozsahu koncovek *-ia*, *-ovia* a jejich variant opírá se Kondrašov téměř doslovně o citovanou již práci Vážného. Všimá si pak dále frekvence osobních koncovek *-ia*, *-ovia*, *-i* v některých slovanských nářečích. Škoda, že se na tomto místě nezmiňuje autor o rozsahu koncovek *-ia*, *-ovia* ve spisovné slovenštině, kde je jejich užití dosti přesně omezeno na některé kategorie mužských osobních jmen a jsou tu značné rozdíly proti slovanským nářečím. (Na příklad podoby *jararia*, *kovačia*, *drolaria* a p. spisovná slovenština nezná.)

V další části své práce zabývá se Kondrašov formami 4. p. pl., které se u jmen osobních shodují s genitivem. Jména neosobní mají tu koncovky shodné s nominativem (je to od původu akusativ-nominativ). Ukazuje však, že se u jmen zvířecích vyskytují ve slovanských nářečích v akusativu vedle forem neosobních také formy osobní (shodné s genitivem). Jde tu buď o analogii podle singuláru nebo často také o syntaktické vyrovnávání: on jej nahovoril, že *tých dvoch bohatých* zabil a *baramov* im odňal.

Druhá část jejího článku je věnována přehledu osobních forem ve spisovné slovenštině. Autor si tu všimá především frekvence jednotlivých koncovek. Velmi podrobně na příklad jsou vypočítány všechny skupiny osobních jmen, u nichž se vyskytují v 1. p. mn. č. koncovky *-ia*, *-ovia*. V dokladech jsou však některé omyly. Na příklad uvádí K. jako spisovné formy *rodíčovia* místo správného *rodíča* nebo u jmen cizího původu typu *teoretik*, *historik* formy *teoretikovia*, *historikovia* vedle skutečně spisovných na *-i*. Drobných omylů a nepřesností je více, nemluvě ovšem o těch, které jsou chybami pouze ve srovnání s novými Pravidly slovenského pravopisu. Podrobně si všimá K. také rozdílu mezi jmény zvířecími a osobními v 1. p. pl. Osobní koncovka u jmen zvířecích (*-i*) se objevuje jen tehdy, jde-li o personifikaci nebo o vyjádření metaforické. K. uvádí mnoho dokladů takového užívání osobních koncovek u jmen živočišných z Hviezdoslava, Vajanského, Kukučina, Sládkoviče a j. Třeba však připomenout, že nelze právě u těchto spisovatelů všechny případy užití osobních koncovek u zvířecích jmen vysvětlit pouze personifikací nebo důvody rytmickými, poněvadž na konci minulého století a ještě v prvních dvou desetiletích stol. XX. byly osobní koncovky u hojných jmen zvířecích běžné. Ještě Pravidla slovenského pravopisu z r. 1931 pokládají tvary *vrabce*, *hýle*, *motýle*, *jelene*, *medvede*, *barance* a p. za lidové. K. doklady na užívání osobních koncovek u jmen zvířecích pouze při personifikaci, metaforickém obraze a p. svádějí však k domněnce, že už v době Hviezdoslavové, Vajanského a j. byl ve spisovné slovenštině v podstatě stav dnešní.

Po stručné poznámce o tvarech gen. sg. *gazdu*, *sudcu* od osobních jmen na *-a* (*gazda*, *sudca*)

a po upozornění, že kategorie personálnosti se ve slovenštině vyjadřuje také gramatickou shodou, končí K. svou stať řadou dokladů na stylistické využití osobních koncovek u jmen zvířecích a neživotných v současné slovenštině, zejména při personifikaci a v přirovnáních (*behajú ako mravci..., chlapi ako buci*) a naopak (*vy ste iba také darebáci*).

Třetí stať jsou Zámětky po bolgarskoj dialektologii od S. V. Bernštejna. První její „poznámka“ se týká forem mužského rodu singuláru se členem, jež se v současných dialektech bulharských tvoří dvojným způsobem: jsou to jednak formy na -*z* (-*ā*, -*a*) a jednak na -*o* (-*u*). Územní rozsah forem se členem na -*o* (*u*) se však neustále zmenšuje. To se všeobecně vysvětluje jako vliv spisovného jazyka. B. však upozorňuje, že pro zkoumání tohoto procesu má mimořádný význam studium bulharských nářečí na území Sovětského svazu, především v některých oblastech Ukrajiny, kde se s ním rovněž setkáváme, kde však vliv spisovného jazyka bulharského je téměř vyloučen. Ukazuje pak dále, že všude tam, kde spolu žijí v sousedství skupiny bulharských přistěhovalců, mluvících různými dialekty, nebo kde došlo k vzájemnému míšení a přesídlování bulharského obyvatelstva, vítězí formy se členem na -*z*, kdežto formy na -*o* téměř úplně vymizely. „Na území Sovětského svazu není ani jeden bulharský dialekt, v němž bychom mohli pozorovat rozšiřování forem na -*o* na úkor formy na -*z*“ (str. 71). Avšak i v těch oblastech, kde žijí Bulhaři mluvící pouze *o*-dialektem, dochází k postupnému vytlačování forem na -*o* formami na -*z*. B. tak ukazuje, že vliv spisovné bulharštiny není jedinou příčinou ústupu forem na -*o*; je to všeobecný proces nejen v dialektech na území Bulharska, nýbrž i v bulharských nářečích na území Sovětského svazu, kde je vliv spisovné bulharštiny téměř vyloučen. Jeho příčiny je třeba hledat také jinde. Sám upozorňuje na některé důležité jevy, jejichž hlubší zkoumání může přispět k osvětlení podstaty tohoto procesu. Při déle trvajícím sousedství dialektu na *o*- a dialektu na -*z* vždy vítězí forma druhá nad první. V některých dialektech má při tom významnou roli přízvuk: forma na -*o* se udržuje pod přízvukem, jinak převládají formy s -*z*. V mnohých nářečích se zase drží forma na -*o* pouze u jmen podstatných, kdežto jména přídavná, zájmena, číslovky mají formy na -*z*. Autor se bohužel spokojuje jen s těmito zjištěními, své vysvětlení podstaty tohoto procesu však nepodává.

Ve druhé „poznámce“ upozorňuje B. na rozšiřování formy 4. p. sg. zájmena ženského rodu *z* na úkor dřívějších tvarů *a* (*ia*), *ä*, *e* v bulharských dialektech na území SSSR. Autor upozornil na tento jev již ve svém článku z r. 1949 (Vestník Moskovského universiteta, č. 4, str. 88). Materiál sebráný v letech 1949 a 1950 jen potvrzuje jeho dřívější závěry. V mnohých bulharských sídlech byl zjištěn dnes pouze tvar *z* a tam, kde se vyskytují vedle sebe tvary *z* a *a*, je v jejich užívání zřetelný rozdíl generační: příslušníci staršího pokolení užívají tvarů *a* (*ja*), kdežto mládež pouze tvaru *z*.

Třetí „poznámka“ se týká nářeční podoby minulého přičestí *донел*, *донели*. Podle dosavadního všeobecného mínění vyskytovala se tato podoba pouze v západobulharských nářečích. Avšak zkoumání bulharských nářečí v Sovětském svazu ukázalo, že přičestí *донел*, *занел* se hojně vyskytuje i v mnohých nářečích východobulharských.

V další stati (Ob odnoj osobennosti bolgarskogo glagola) upozorňuje V. V. Borodičová na jeden pozoruhodný rozdíl ve využití vidové kategorie v bulharštině proti ruštině. V bulharštině, jak zdůrazňuje autorka, vyvíjí se u některých tvarů dokonavých sloves nový významový odstín, s nímž se v ruštině nesetkáváme; tyto tvary totiž vyjadřují stav, plynoucí z nějakého minulého děje, děj sám však zůstává v pozadí. Nejčastěji se takový stav vyjadřuje formou participia *l*-ového, zejména od dokonavých sloves s kmenotvornou příponou -*nu*. Autorka uvádí z různých bulharských spisovatelů množství dokladů, z nichž je patrné, že tu minulé participium má skutečně význam stavový, nikoli dějový. Do ruštiny je nutno pak taková participia překládat přechodníkem (přičestím) přítomným slovesa nedokonavého. Tak na příklad ve větě „Taka sednala do prozoreca, potopena v misli, tja prekarvaše po celi dni“ nelze překládat participium *sednala* přechodníkem minulým slovesa dokonavého „sevíš provodila“, neboť zřetelně tu proniká pojetí stavové „jak, za jakých okolností trávila celé dny“, nikoli dějové. Je nutno tedy překládat takové vazby přechodníkem slovesa nedokonavého, aby stavový význam zůstal v překladu zachován, tedy „sidja provodila“ (sedie u okna... trávila...). Podobně také ve větě „Polulegal na kanapeto osenen ot mekata svetlina na poštata lampa, s zakriti oči toj izživjavaše poezijata na taja čudna večer“ je třeba participium přeložit přechodníkem slovesa nedokonavého „poluleža... perežival poeziju etogo čudnogo večera“. B. správně upozorňuje, že i slovesné formy v druhé části věty (imperfektum) ukazují na to, že tu participium označuje stav. (Množství dokladů dalších viz na str. 77–89).

Podobně uvádí B. hojně doklady (str. 90–95) na užití přičestí minulého trpného ve významu stavovém v současné bulharštině. Jde o přičestí tvořená zejména od sloves dokonavých nepřechodných. Srovnej na příklad: Djado Korčan steše usmichnat. Také tu participium označuje stav současný s dějem určitého slovesa. Je nutno je, tedy překládat do ruštiny přechodníkem slovesa nedokonavého „stojal ulybajas“.

B. upozorňuje, že v bulharštině jsou přítomné přechodníky a přičestí tvary knižní, umělé a že dobří stylisté se jim vyhýbají. Tato skutečnost způsobila, že se dnes využívá participií minulých činných a trpných od sloves dokonavých pro vyjádření stavu nebo děje současného s dějem hlavním. Souvisí to úzce s osobitým vývojem vidové kategorie v bulharštině, avšak objasnit podstatu tohoto procesu bude možné teprve na základě bedlivého zkoumání a srovnávání bulharštiny s ostatními slovanskými jazyky.

Miroslav Grepl

1. B. Havránek, Vývoj spisovného jazyka českého, Čs. vlastivěda, řada II., Praha 1936.
2. Fr. Trávníček, Úvod do českého jazyka, Brno 1948¹, str. 48.
3. Fr. Kopečný, Spisovný jazyk a jeho forma hovorová. (Příspěvek k diskusi.) NŘ 1949, str. 14.
4. Fr. Trávníček, O jazykovém slohu, Praha 1953, str. 13.